

IZLOŽBA „HISTO/ERIJA ZABORAVA – PRVE ŽENE ZAGREBAČKIH MUZEJA”

IM 56, 2025.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

JASMINA FUČKAN □ Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

U organizaciji četiriju zagrebačkih muzeja (Arheološkoga, Etnografskoga i Hrvatskoga školskog muzeja te Muzeja za umjetnost i obrt) održana izložba *Histo/erija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja* (Arheološki muzej, 6. ožujka – 13. srpnja 2025.) uspješno je privukla pozornost stručne i šire javnosti, a bila je to vrednija zbog poslijepotresne oskudice izložbene scene u vrijeme obnovâ i zbog mnogih muzejskih vrata zatvorenih radi obnova (podsjetimo, trenutačno se obnavljaju Nacionalni muzej moderne umjetnosti, muzejsko-galerijski prostori HAZU-a: Kabinet grafike, Strossmayerova galerija starih majstora, Gliptoteka, zatim Umjetnički paviljon, Hrvatski školski muzej, Muzej Mimara i Muzej za umjetnost i obrt).

Izložba je bila pionirski, propitujući zahvat u institucionalni narativ muzejske struke u međuratnom razdoblju, uvelike obilježen patrijarhalnim predrasudama, što nipošto nije *diferentia specifica* nacionalnog konteksta, kako interpretacija utjecaja na izložbi uvjerljivo pokazuje, nego

je bila odraz duha vremena odnosno pozitivističkoga i determinističkog svjetonazora, 19-stoljetne tekovine koja je kao primarna društvena struktura neosporivo podržavan i tijekom prve polovice 20. stoljeća. Nadalje, izložba je dala i vrijedan publicirani doprinos historiografiji muzejske struke, dakako i mnogo materijalnog potencijala za uvrštenje u MDC-ov Personalni arhiv zaslužnih

sl.1.-8. Izložba *Histo/erija zaborava – Prve žene zagrebačkih muzeja* (Arheološki muzej, 6.3.-13.7.2025.): postav izložbe

muzealaca, a time prezentira i uzornu timsku inicijativu muzejskih institucija da se aktivno uključe ne samo u dopunjavanje interpretacija svoje povijesti nego i u reinterpretacije vrijednosnih društvenih narativa.

To što izvorna istraživanja i sinteznu historiografsku perspektivu osvježava istaknutom kritičkom rodnom pozicijom i etikom zagovaranja društvene ravnopravnosti, nije ni trendovsko podilaženje trenutku na valu nedavnih izložaba posvećenih umjetnicama (*Vidljive*, 2023., MSU, Zagreb; 2024. MMSU, Rijeka; GALUM, Split; MLU, Osijek; UGD, Dubrovnik) i *Jedna za sve – sve za jednu / Klub likovnih umjetnica 1927. – 1940., 2024., MUO, GKD*), niti je puko ispunjavanje projektne zadaće.

U našoj intelektualno i obrazovno zapuštenoj društvenoj klimi, u područjima onoga što zovemo kulturom, na terenu šarolike isprepletenosti humanističkih i društvenih struka, još itekako ima tamnih *terra incognita* koje svojim nepoznatim predjelima ponajprije istraživačima nameću potrebu da se etički posvete temeljnim istraživanjima kako bismo tek u idućem koraku mogli izgraditi osviještene sudove. U atmosferi glavnoga grada jedne suvremene demokratske države, koja ipak nije odnjegovana na kulturi strpljivih, argumentiranih rasprava i nije sklona zamaranju s povijesnim pamćenjima, često smo osuđeni da uvijek iznova krećemo ispočetka pa smo tako i osuđeni na to da se (uvijek iznova) dodatno posvetimo razlikovanju diskursa muzejske historiografije od projektne umjetnosti. Ili razlikovanju umjetnosti od kulture/kulturâ, koje se po dužnosti, za razliku od umjetnosti, nadahnjuju projektним potencijalima ideja, razmjenjujući ideološke orijentacije. Taj plodonosni, dakle istraživački, a ne samo umjetnički projekt, jedan je od takvih početaka koji brižljivo gradi budućnost svojih prezentacija u nacionalnom kontekstu, ali i budućnost daljnjih istraživanja radi obuhvaćanja nacionalnog konteksta. Nakon zagrebačke premijere izložbu očekuju gostovanja (u Muzeju Slavonije u Osijeku i Etnografskome muzeju u Splitu u 2026.), proširivanje plana spoznaja i još aktivniji dijalog sa zajednicom o relevantnim društvenim temama i, dakako, o malo poznatim i do sada cjelovito neobrađenim ženskim sudbinama utkanima u institucionalni svijet muzeja svakako, a jednim dijelom i u svijet umjetnosti.

Izložbu je koncipirala i kao voditeljica projekta stručni tim istraživačica okupila Ana Solter, voditeljica Ocjela za

dokumentaciju Arheološkog muzeja Zagreb te su, u suradnji s njom, za izložbu zaslužne autorice pojedinih dionica Štefka Batinić (Hrvatski školski muzej), Aida Brenko i Aleksandra Vlatković (Etnografski muzej Zagreb) te Andrea Klobučar (Muzej za umjetnost i obrt). Za potrebe studijske, analitičke i sintezne obrade teme u katalogu je taj krug suradnica proširen i stručnim doprinosima Leonide Kovač (Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu), Ide Ograjšek Gorenjak (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i Jelene Seferović (Institut za antropologiju, Institut za noviju zgodovino). Istraživanje je usmjereno na međuratno razdoblje, a u tematsko-kronološkoj organizaciji izložbe obuhvaćeno je i predstavljeno ukupno 14 muzejskih djelatnica u rasponu od prve hrvatske kustosice Školskog muzeja Klotilde Cvetišić (1853. – 1947.) do dobro poznate ravnateljice Muzeja za umjetnost i obrt u poslijeratnom razdoblju Zdenke Munk (1912. – 1986.).

Izložba je strukturirana u devet cjelina. Uvodna (*Gospođice učiteljice*) i zaključna cjelina (*Žene na međuratnoj izložbenoj sceni*) imaju sintezno obilježje koje putem sustava kulturnih kodova zahvaća silnice širega društvenog i međunarodnog konteksta. U uvodnom poglavlju važna je korelacija između motiva učionice, ognjišta i lutkine kuće. Učionica je prostor akademske slobode koja otvara vrata društvenom djelovanju. Na motiv ognjišta referira se domaći časopis *Domaće ognjište* (1900. – 1914.), oko kojega su se okupljale pionirke feminističkih aspiracija, što je paradoksalno, ali mnogo govori o kompleksnom pronalaženju niše za otpor patrijarhalnom sustavu početkom stoljeća. Motiv lutkine kuće, prema popularnom kulturnom predmetu i motivu poznate Ibsonove drame, fosilizirana je forma tradicije i instrumentalni model koji je uvelike omogućio internaliziranje patrijarhalnog sustava u privatnome ženskom imaginariju.

U završnom poglavlju naglašeni su motivi nacionalnih i međunarodnih izložaba, kao i tekstilnih predmeta, ručnog rada i umjetničkog obrta, kroz čiju se korelaciju promoviraju stvaralački ženski identiteti i njihovi rezultati kao dio javnoga, kulturnog diskursa. Na izložbi se kodirani motivi pojavljuju u različitim modulacijama značenja, koje im pridaju citirani brojni osobni glasovi formirajući temeljne niti prezentacije rodno identiteta kao društvene konstrukcije – u relacijama od učionice do muzeja,

od ognjišta do muzejske zbirke, od samoće lutkine kuće do javnih izložbenih prezentacija.

Uvod i zaključak u prostornoj su dispoziciji izložbe doista i fizički povezani hodnikom, u kojemu je kronološki skicirana slika važnih događaja i izvan okvira koji izložba tematizira (1849. – 1942.). Time je stvorena semantički skladna ciklična situacija posvećena prikazu društvene uloge, vidljivosti i aktivnosti žena na području obrazovanja, rada i sudjelovanja u kulturi.

Putem učiteljske uloge postavljene u sociološku perspektivu omogućeno je da se diskriminirajući aspekti patrijarhalnog poretka sagledaju u korelaciji s konkretnim ekonomskim pokazateljima, a fenomen ženskih udruženja netendenciozno poveže s vrijednostima civilnog društva i povijesti feminizma.

U poglavlju *Od učionice do muzeja* predstavljena je djelatnost Klotilde Cvetišić (1853. – 1947.), prve ravnateljice novoosnovane Ženske stručne škole (1892.) u kojoj su osnovu obrazovanja činili različiti oblici ručnog rada (tkanje, vezenje, čipkanje, kitničarstvo i krojenje). U Hrvatskome školskom muzeju, otvorenom 1901., Cvetišić je zaposlena kao čuvarica (kustosica) Zbirke ženskoga ručnog rada, zadužena za obradu i zaštitu građe i njezino izlaganje u prvome muzejskom postavu, koji je prema napisima Ženskog lista (1936.), bio prava senzacija.

Prve žene zaposlene u Narodnome muzeju, u njegovim funkcionalno samostalnim specijaliziranim odjelima, predstavljene su u dionici naslovljenoj *Rođena za muzejski posao*, u skladu s riječima kojima je ravnatelj MUO-a Gjuro Szabo ocijenio kompetencije svoje djelatnice Stele Ubel 1925., tijekom priprema za EXPO u Parizu. Antonija Tkalčić Košćević (1891. – 1981.), pripadnica

prve generacije profesionalnih kiparica u Hrvatskoj, bila je intelektualka uronjena u umjetničke krugove i blisko povezana s obitelji kipara Valdeca i s Belom Čikošem Sesijom, kako pokazuju izloženi portreti. Zaposlena na poslovima muzejske crtačice, u Arheološkome muzeju radila je četiri godine (1924. – 1928.), što na izložbi potvrđuju njezini crteži arheoloških predmeta. Zlata pl. Šufflay (1873. – 1956.), radila je u Muzeju za umjetnost i obrt kao stručnjakinja za tekstil sve do mirovine (1913. – 1926.), istaknuvši se stručnom obradom narodnoga tekstilnog rukotvorstva i promicanjem lepoglavskog čipkarstva, što je na izložbi prikazano izborom čipki i nacrti koji su poslužili kao predlošci. Jela Novak (1873. – 1945.), na izložbi istaknuta kao prva voditeljica inventara, bila je od 1919. zaposlena u Etnografskome muzeju, na tada najvažnijoj zbirci tekstila, gdje je obavljala sve stručne poslove.

U poglavlju *Sve bježi od ljepote*, prema novinskom komentaru jugoslavenskog nastupa na međunarodnoj izložbi u New Yorku (1939.), na kojoj su sudjelovale, predstavljene su opsežni doprinosi djelatnica Etnograf-

skog muzeja Zdenke Sertić (1899. – 1986.), zaposlene 1921., i Tereze Paulić (1887. – 1971.), zaposlene 1923.; obje su kasnije kratko vrijeme bile i vršiteljice dužnosti ravnatelja te su se obje, osim redovitim muzejskim poslom obrade građe i terenskim istraživanjima, aktivno bavile kreativnim stvaralaštvom u primijenjenim umjetnostima, inspirirajući se muzejskom građom. Crteži i akvareli narodnih nošnji Zdenke Sertić bili su popularizirani reprodukcijama na razglednicama, kalendarima i markama te u knjigama i časopisima. Ona se publicističkom djelatnošću u Ženskom listu i *Hrvatici* i sama zalagala da vez, tkanje i čipka dobiju status umjetnosti. Tereza Paulić pohađala je Kunstgewerbeschule u Beču, a 1927. postala je članicom „Djela”, udruženja za promicanje umjetničkog obrta, te su njezini nacrti za čipke, sagove i goblene poslužili u razvoju domaće industrije. Njezin je rad predstavljen lutkama u narodnim nošnjama, za koje je osvojila međunarodna priznanja na svjetskim izložbama, kao i škarorezima i tapiserijama s elementima *art déco* stila, a kako izložba pokazuje, radila je i nacрте za misnice.

U dionici *Jelica Belović-Bernadzikowska i zagrebački muzeji*, osim materijalne građe, izložba je donijela uvide u svjetonazorsku konfrontaciju između Jelice Belović-Bernadzikowske (1870. – 1946.), etnologinje i intelektualke europskih razmjera, prisutne u javnom djelovanju, i mladoga bečkog filozofa Otta Weininger (1880. – 1903.), koji se istaknuo mizoginim idejama izloženima u knjizi *Geschlecht und Charakter (Spol i karakter)* te sa samo 23 godine postao ključnom figurom duhovnog ozračja bečkog *fin de siècle*. Belović-Bernadzikowska referira se na Weiningerov tekst u dragocjenom štivu *Memoara*, objavljenih 2023. na temelju njezinih bilježaka. Premda je na poziv Kraljevske zemaljske vlade uredila etnografske zbirke dvaju muzeja i objavila njihove tiskane kataloge (*Katalog hrvatske narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu*, sv. I., 1906.; sv. II., 1910. i *Katalog tekstilne zbirke Zemaljskog umjetničko-obrtnoga muzeja u Zagrebu*, 1907.), njezin honorarni muzejski rad svojevrsni je izvaninstitucionalni kontrapunkt uspješno realiziranoj muzejskoj karijeri Klotilde Cvetišić. Opseg njezina utjecaja na izložbi je prikazan publikacijom autorskih književnih tekstova i rasprava iz područja književnosti, pedagogije i psihologije, kao i s područja stručne obrade umjetničkog veziva.

Smještena u svojevrsno brisano područje izvan dosljedno provedenoga dokumentarnog konteksta, u aseptično bijelo okruženje s evokacijom pakračke umobolnice, dionica naslovljena *Histerija* izdvaja se iz svijeta ženskih sudbina, obilježenoga nježnom ružičastom bojom, što je decentna gesta postavljajuća izložbe (NJI3 i Clinica studija), ali puna značenja. Ta je tema posvećena mizoginim glasovima u institucionalnom svijetu muzeja, među kojima je najoštrij Viktor Hoffiller, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu od 1924. do 1943., kojega prate jednako weiningerovski intonirani komentari Izidora Kršnjavoga i Ljube Babića. U njihovim ocjenama žene su prikazane uz pomoć medicinskih, moralnih i intelektualnih slabosti; Hoffiller ih diskvalificira terminima „slaboumna”, „živčano oboljela” i „abnormalna žena”; Kršnjavi kritizira izgled i neuklapanje Marije Jambrišak i Klotilde Cvetišić u tradicionalne rodne norme, a Babić, na tragu Weiningerove teze o ženskoj nesposobnosti za genijalnost, tvrdi da žene nemaju „snagu za velike kreativne koncepcije”. Kao kontrapunkt i jednakovrijedan simbol ženske snage istaknuti su umjetnički radovi Naste Rojc, okrenute hrabrom propitivanju (auto)reprezentacije ženskog identiteta. Rodna perspektiva, postavljena iz društvenog rakursa, u spletu sudbina i muzejskih institucija nalazi svoja konkretna i različito obojena utemeljenja – aspiracije, obrazovanje i stručne kompetencije, realizirana ostvarenja i, još važnije, namjerno osujećene nade i neostvarene dosege njihovih potencijala. Unatoč međusobnim razlikama predstavljenih muzejskih djelatnica, njima su navedeni autoriteti poput Hoffilera uzvraćali na većinom jednak način, gotovo automatizirano – uhodanim postupcima obezvrjeđivanja i isključivanja, promatrajući ih kroz isti monokl slijepih predrasuda. Pritom se privatno i javno na najdinamičniji način isprepliću u patrijarhalnim prosudbama unutar kojih se u izjavama o djelatnicama i ocjenama njihova doprinosa između ženskih privatnih sfera i područja njihova javnog rada konstituira specijalna vrsta institucije – ordinacija ili umobolnica imaginarno izgrađena kao vrijednosni konstrukt. Taj topos umetnut je u središte izložbenog sižea. Tako konfrontacija dokumentarističke metodologije izložbe s falsificiranjem memorije zbog diskvalificirajuće recepcije ženskog doprinosa društvu čini krešendo društvene izvedbe patrijarhata u prvoj polovici 20. stoljeća. Hoffilerova mizoginija pridonijela je nazivu dionice *Živčano*

ozbiljno oboljele / One koje se *ne uklapaju* s prikazom slučajeva zaposlenica Arheološkog muzeja. Pjesnikinja Dora Pfanova (1897. – 1989.), s diplomom filozofije i romanistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu, zaposlena je na administrativnim poslovima od 1931. te je, bez ostvarene nade za položajem kustosice-pripravnice, otpuštena 1933. godine. Iste je godine, nakon odlaska Omera Mujadžića, kao crtačica zaposlena i Roksana Zurunić-Cuvaj (1902. – 1993.), koja je posao napustila 1935. na vlastiti zahtjev, nakon čega je postala aktivnija u društvenom životu, postavši, među ostalim, tajnica Kluba likovnih umjetnica.

Završna poglavlja publikacije odišu emancipacijskim tonom. Pregled djelatnica zatvara poglavlje *Progres ravnopravnosti i zaborava*, posvećeno knjižničarki Arheološkog muzeja Ljerki Krček (1912. – 1972.), prvoj diplomiranoj etnologinji Etnografskog muzeja Ljerki Topali (1911. – 1967.) i djelatnicama Muzeja za umjetnost i obrt – dokumentaristici, knjižničarki i računovotkinji Ruži Zanon (1908. – 1967.), istraživačici liturgijskog ruha Steli Ubel (1892. – 1968.), koja je svoje znanje u tom području okrunila i doktorskom disertacijom, a u MUO-u je provela gotovo deset godina (1923. – 1932.) i Zdenki Munk, budućoj ravnateljici koja je Muzej za umjetnost i obrt vodila 25 godina (1954. – 1979.) i svojom karijerom postigla potpunu emancipaciju žene u društvu. Napomenimo, iz dokumentarnih slojeva sižea proizlazi kako su ravnatelj Gjuro Szabo i Vladimir Tkalčić, za razliku od Hoffilera, ipak bili racionalniji u procjenama zasluga djelatnica kojima su bili nadređeni u Muzeju za umjetnost i obrt i u Etnografskome muzeju, što je eksplicitno izraženo i u zaključnoj cjelini naslova *Izložbe*, koja se referira na ključne kulturne manifestacije u kojima je nezaobilazna vidljivost protagonistica zagrebačke muzejske zajednice. To su dva projekta iz 1925. – *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes* (Pariz, 28. travnja – 25. listopada 1925.) i *Kulturno-historijska izložba grada Zagreba povodom 1000. godišnjice Hrvatskog Kraljevstva 925. – 1925.* (Zagreb, 11. listopada – 22. studenog 1925.). Za početke dizajna u Hrvatskoj važna je i *Izložba Udruženja za promicanje umjetničkog obrta „Djelo“* (Zagreb, 1927.), kao inicijalno predstavljanje predmeta realiziranih u suradnji umjetnikâ i industrije. Kustosice i umjetnice Zlata pl. Šufflay, Tereza Paulić i Zdenka Sertić bile su istaknute i nagrađivane sudionice te umjetničke scene i odigrale su važnu ulogu u promicanju novih koncepcija u oblikovanju predmeta tekstilnoga umjetničkog obrta – od stvaranja nacionalnog izraza u spoju s inovativnim rješenjima do afirmacije autorskih uloga.

Naracija kroz opisne legende pitko teče slijedom uspostavljanja jednakovrijednog položaja žena u društvu, od početaka na margini sustava, u ulozi učiteljica, preko niza individualnih pokušaja navedenih protagonistica do kolektivnog udruživanja i ostvarenja vidljivih kulturnih doprinosa na međunarodnom planu. Tkivo izložbe satkano je od biografskih poglavlja utkanih u povijest muzejskih

institucija, a tijelo izložbe napravljeno je od papirnate „sluznice“ muzejskog života – od prikupljenih arhivskih podataka iz muzejske dokumentacije. Sve teme naznačene na izložbi u pratećoj publikaciji dubinski su uvezane u društveni kontekst i feministička čitanja, a sintezni uvid u temu predstavljen je i formatom digitalne animacije (produkcija Ana Hušman, Ivan Marušić Klif), koji funkcionira kao univerzalni edukativni materijal. Projekt je vizualno oblikovan u ključu semantički osviještenog dizajna, koji se koristi ružičastom bojom kao porukom. Bojom se dodiruje kontekst feminizma, ali i autoreferencijski podsjeća na pobjednički plakat NJI3 *Samo ljubav* (2015.), na koji, u kontekstu brzopoteznog zaborava, svakako vrijedi podsjetiti. S budućim gostovanjima izložba će dalje rasti i akumulirati arhivske podatke o djelatnicama muzejâ koji će se uključivati u taj koncepcijski pročišćen i nadahnjujući projekt, projekt koji zaboravu suprotstavlja povijest lišenu histerije, spremnu na trajanje u dijaloškom obliku.

Primljeno: u rujnu 2025.

THE EXHIBITION “HYSTO/ERIA OF OBLIVION – THE FIRST WOMEN OF THE ZAGREB MUSEUMS”

The exhibition *Hysto/eria of Oblivion – The First Women of the Zagreb Museums* (Archaeological Museum, March 6 – July 13, 2025) presents a total of fourteen female museum workers ranging from the first female curator of the School Museum, Klotilda Cvetišić (1853-1947), to the well-known director of the Museum of Arts and Crafts in the post-war period, Zdenka Munk (1912-1986).

The narrative is structured in nine units, from the beginnings at the margins of the system with the leading figures in the role of schoolteachers, via a number of individual attempts to associate into a collective and the making of visible cultural contributions at international exhibitions.

The exhibition’s fabric is woven of the biographical chapters interpolated into the history of the museum institutions, while its body is made up of archival records from museum documentation.

The project is an example of a model team initiative by museum institutions (the Archaeological Museum, the Ethnographic Museum, the Croatian School Museum, and the Museum of Arts and Crafts), actively engaging not only in supplementing interpretations of their own history, but also in reinterpreting social narratives from the viewpoint of value judgements.